

Katarzyna Nazar-Gutowska

"Odpowiedzialność karna osób prawnych (Trestni odpovědnost právnických osob)", Jiří Jelinek, Praga 2007 : [recenzja]

Studia Iuridica Lublinensia 13, 332-338

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Do zakresu działania Krajowej Szkoły Administracji Publicznej należy w szczególności: kształcenie kandydatów na stanowiska wyższych urzędników administracji publicznej; opracowywanie programów oraz organizowanie szkoleń dla administracji publicznej, w szczególności przewidzianych dla służby cywilnej; współpraca z administracją publiczną, ze szkołami wyższymi oraz innymi instytucjami, a także organizacjami krajowymi i zagranicznymi. Może ona również przeprowadzać sprawdzenie poziomu znajomości wybranych języków obcych pracowników administracji publicznej oraz osób pełniących funkcje publiczne (§ 3 rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów z 7 października 1999 r. w sprawie nadania statutu Krajowej Szkoły Administracji Publicznej, Dz. U. nr 82, poz. 920 ze zm.).

Na końcu opracowania Autorzy umieścili załączniki, na które składają się m.in. przykładowe wzory pism, umów, dokumentów dotyczących służby cywilnej oraz wykaz pytań testowych związanych ze służbą cywilną.

Książka zawiera szereg schematów, co ułatwia korzystanie ze zbioru i czyni go bardziej czytelnym. Jest to wartościowa pozycja przedstawiająca praktyczny aspekt funkcjonowania służby publicznej w Polsce. Powinny po nią sięgnąć zarówno osoby, które są zatrudnione w służbie cywilnej lub starające się o takie zatrudnienie, jak również inne osoby zainteresowane omawianą problematyką.

Mirosław Karpiuk

Jiří Jelinek

Odpowiedzialność karna osób prawnych

(Trestni odpovědnost právnických osob)

Praga 2007, ss. 270

Problem odpowiedzialności karnej podmiotów zbiorowych we wszystkich systemach prawnych jest bardzo skomplikowany. Wynika to z wielu czynników, a przede wszystkim z konieczności wykształcenia nowego modelu odpowiedzialności karnej w stosunku do osób prawnych, a więc rozumienia winy podmiotu zbiorowego, stworzenia katalogu kar i środków karnych orzekanych wobec osób prawnych, a także przystosowania przepisów postępowania karnego do charakteru postępowania wobec podmiotów zbiorowych. Można wskazać na pewne trendy i różnice w systemach prawnych poszczególnych państw. Niektóre ustawodawstwa opierają odpowiedzialność karną osób prawnych na ogólnych

zasadach prawa karnego, inne na szczególnych regulacjach prawnych (kodeksowych – Francja lub pozakodeksowych – Polska). Są też takie, które ściśle ograniczają zakres tej odpowiedzialności (system prawny Francji i Anglii) i takie, w których są nią objęte wszelkie podmioty zbiorowe (Stany Zjednoczone, Holandia).

Niektóre państwa – np. Czechy czy Słowacja – dopiero rozważają możliwość wprowadzenia takiej odpowiedzialności do swoich systemów prawnych. W Republice Czeskiej w związku z rekodyfikacją prawa karnego 21 lipca 2004 r. został przedłożony Izbie Poselskiej rządowy projekt ustawy o odpowiedzialności karnej osób prawnych i prowadzeniu postępowania przeciwko nim. Swoją drogę przez Parlament zakończył stosunkowo szybko, ponieważ już 2 listopada 2004 r. został w pierwszym czytaniu w Izbie Poselskiej Parlamentu Republiki Czeskiej odrzucony. W dyskusji nad projektem posłowie skrytykowali zwłaszcza samą koncepcję odpowiedzialności karnej osób prawnych, podnosili, że proponowana zmiana jest zbyt duża i szkodliwa, projekt jest niskiej jakości oraz niebezpieczny zarówno pod względem prawnym, jak i politycznym. Ponadto zwrócili uwagę, że projekt ustawy nie zawiera ochrony praw osób trzecich, które aczkolwiek w żaden sposób nie biorą udziału w działalności przestępnej, to jednak w określony sposób są powiązane z osobą prawną. Po wielokroć krytykowano postanowienie § 4 projektu ustawy, który wymieniał ponad 130 przestępstw, których może dopuścić się osoba prawna. Przykładowo posłowie dziwili się, jak osoba prawna może dopuścić się zgwałcenia czy też przestępstwa doprowadzenia do innej czynności seksualnej. Krytyka wskazywała również na to, że brakuje precyzyjnego oddzielenia przestępstw osób prawnych od przestępstw osób fizycznych oraz ich precyzyjnego zdefiniowania – brak jest zasadniczych pojęć, według których sąd będzie orzekał o winie i karze.

W literaturze czeskiej problematyka odpowiedzialności karnej osób prawnych jest zagadnieniem względnie nowym. Po raz pierwszy pojawiła się w 1980 r. i od razu poświęcono jej dużo uwagi, o czym świadczą liczne publikacje dotyczące poszczególnych aspektów odpowiedzialności karnej osób prawnych.

Szczegółowe propozycje w zakresie wprowadzenia odpowiedzialności karnej osób prawnych w Czechach przedstawia prof. J. Jelinek w swojej monografii pt. *Odpowiedzialność karna osób prawnych*. Obecnie obowiązujący czeski kodeks karny z 1961 r., podobnie jak nowy, który ma wejść w życie 1 stycznia 2010 r., oparty jest na zasadzie odpowiedzialności indywidualnej.

Recenzowana praca składa się z pięciu rozdziałów. W rozdziale pierwszym Autor przedstawił uwagi dotyczące określenia pojęcia odpowiedzialności karnej osób prawnych. Na przykładach zagranicznych regulacji prawnych prezentuje różne modele takiej odpowiedzialności, nie podając jednak definitywnego rozwiązania, który z tych modeli należy preferować. Dyskusje nad odpowiedzialnością karną osób prawnych, czy też działania legislacyjne, nie są ograniczone tylko

do obszaru Europy Zachodniej i Środkowej. Z rosyjskich źródeł dowiadujemy się, że zagadnienie wprowadzenia odpowiedzialności karnej osób prawnych stało się problemem roztrąszanym także w Rosji i niektórych państwach należących do Wspólnoty Niezależnych Państw – organizacji obejmującej dwanaście z piętnastu byłych republik sowieckich Związku Radzieckiego, zwłaszcza w okresie wielkiego załamania się związkowych stosunków i następującej po tym w latach dwudziestych minionego wieku reformy prawa karnego w Rosji. Mimo że obowiązujący rosyjski kodeks karny, który wszedł w życie 1 stycznia 1997 r., ostatecznie pozostał wierny koncepcji tradycyjnej, zgodnie z którą sprawcą przestępstwa może być tylko osoba fizyczna (art. 19), w trakcie prac nad tym nowym postsowieckim kodeksem karnym była rozpatrywana również możliwość implementacji odpowiedzialności karnej osób prawnych, o czym świadczą publikowane projekty nowego kodeksu z 1993 i 1994 r., przewidujące tę odpowiedzialność w art. 106 projektu.

Odpowiedzialność karną osób prawnych zakładał również jeden z projektów nowego ukraińskiego kodeksu karnego i projekt nowego kodeksu karnego Kazachstanu. Niedostateczne opracowanie instytucji odpowiedzialności karnej osób prawnych oraz przewidywane liczne trudności w praktyce stały się powodem, dla którego ostatecznie instytucja ta nie została wprowadzona do wymienionych kodeksów karnych. Również modelowy kodeks karny dla państw – członków Wspólnoty Niezależnych Państw z dnia 17 lutego 1996 r. nie uwzględnił nowych inicjatyw zmierzających do wprowadzenia odpowiedzialności karnej osób prawnych i podtrzymał pogląd tradycyjny, że sprawcą przestępstwa może być wyłącznie osoba fizyczna, a zatem – nie zna odpowiedzialności osób prawnych. W przeciwieństwie do tego, nowy kodeks karny Republiki Mołdawii, który wszedł w życie 1 stycznia 2003 r., jako najistotniejszą nowość wprowadził odpowiedzialność karną osób prawnych (art. 21). W omawianym rozdziale Autor przedstawił także regulacje odpowiedzialności karnej osób prawnych w państwach należących do angloamerykańskiego kręgu prawnego. Rozdział ten jest równocześnie wprowadzeniem do problematyki analizowanej w monografii.

W rozdziale drugim Autor przedstawił argumenty przemawiające zarówno za wprowadzeniem odpowiedzialności karnej osób prawnych, jak i przeciwko jej wprowadzeniu. Chodzi o rozstrzygnięcie kwestii, czy właściwe jest wprowadzanie do porządku prawnego tej odpowiedzialności, a jeśli tak, to w jakiej formie (zwyczajna odpowiedzialność karna, nadzwyczajna odpowiedzialność karna, zmodyfikowane administracyjne ściganie). J. Jelinek stwierdził, że stanowiska przeciwników wprowadzenia odpowiedzialności karnej osób prawnych są dogmatyczne, zwolennicy jej wprowadzenia są raczej pragmatykami. W rozdziale tym wskazano najistotniejsze teoretyczne i praktyczne problemy wprowadzenia odpowiedzialności karnej osób prawnych.

W rozdziale trzecim dokonano przeglądu międzynarodowych aktów prawnych ustanawiających wymóg, aby państwa swoim wewnętrznym prawem pociągały do odpowiedzialności osoby prawne za ich działania sprzeczne z prawem. Dokumenty tego rodzaju powstają zwłaszcza w ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych oraz ich organów i organizacji, Rady Europy, Parlamentu Europejskiego, Wspólnot Europejskich, Unii Europejskiej, ale też w trakcie forów naukowych, np. podczas światowych kongresów Międzynarodowego Stowarzyszenia Prawa Karnego (AIDP). Jako przykład z ostatnich lat można przytoczyć rezolucję XV Międzynarodowego Kongresu Prawa Karnego (Rio de Janeiro, 1994 r.), gdzie w sekcji I zaleca się karanie osób prawnych za przestępstwa przeciwko środowisku naturalnemu. Charakter prawny tych dokumentów jest bardzo zróżnicowany. Niektóre z nich są obowiązującymi międzynarodowymi konwencjami, nakładającymi na sygnujące je państwa obowiązek wprowadzenia na mocy prawa wewnętrznego odpowiedzialności karnej osób prawnych, zaś inne mają charakter zaleceń, ewentualnie nie mają żadnego charakteru prawnego. Aktów prawnych domagających się, proponujących czy zalecających wprowadzenie odpowiedzialności karnej osób prawnych jest cały szereg, a ich liczba ciągle wzrasta. Jako przykład można wskazać m.in. Konwencję OECD (Organizacji Współpracy i Rozwoju Gospodarczego) w sprawie walki z przekupstwem zagranicznych urzędników państwowych w międzynarodowych transakcjach handlowych z 17 grudnia 1997 r., Konwencję Narodów Zjednoczonych w sprawie zwalczania finansowania terroryzmu z 29 grudnia 1999 r., Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej z 15 listopada 2000 r. oraz umowy i inne akty prawne Rady Europy, np. Konwencję Rady Europy o ochronie środowiska środkami prawa karnego z 4 listopada 1998 r. czy Prawnokarną Konwencję Rady Europy o korupcji z 27 stycznia 1999 r. Z dokumentów międzynarodowych oraz ogólnoswiatowej dyskusji wynika, że ściganie przestępczości osób prawnych przy wykorzystaniu środków prawa publicznego jest zagadnieniem o zakresie międzynarodowym, przekraczającym ramy jurysdykcji narodowych, dlatego też Autor problematyce tej poświęcił osobny rozdział.

W rozdziale kolejnym Autor odniósł się do kwestii karania osób prawnych. Przedstawił dwa modele karania osób prawnych. Według pierwszego, osobom prawnym można wymierzyć tylko karę pieniężną, drugi model optuje natomiast za szerszą skalę kar dla osób prawnych. Zdaniem Autora podstawowym problemem sankcjonowania osób prawnych jest zdefiniowanie celu kary. Obowiązująca czeska ustawa karna w § 23 o celu kary w odniesieniu do osoby fizycznej stanowi, że celem karania jest ochrona społeczeństwa przed sprawcą przestępstw, uniemożliwienie skazanemu kontynuowania działalności przestępnej oraz wychowanie go w kierunku właściwego funkcjonowania w społeczeństwie, a tym

samym wychowawcze oddziaływanie na innych członków społeczeństwa. Tak zdefiniowany cel kary można użyć w stosunku do osoby prawnej ze zrozumiałych względów tylko częściowo. Odmiennością karania osób prawnych jest to, że ewentualna sankcja zawsze dotknie poszczególne osoby fizyczne, z których osoba prawna się składa, przy czym w konkretnym przypadku mogą być one niewinne, a nawet nie muszą mieć żadnego związku z działalnością przestępną organizacji, co ostatecznie jest jednym z argumentów przeciwko wprowadzaniu odpowiedzialności karnej osób prawnych. Pociąganie do odpowiedzialności osób prawnych powinno mieć wyraźnie prewencyjny skutek, tzn. powinno odstręczać pozostałe osoby prawne od działania bezprawnego w przyszłości.

W ostatnim, piątym rozdziale przedstawione zostały rozwiązania prawne zastosowane w krajach sąsiednich. W Republice Słowackiej sytuacja jest podobna do tej w Czechach. Pierwotna próba legislacyjna przewidywała wprowadzenie odpowiedzialności karnej osób prawnych, ale spotkało się to z negatywnym stanowiskiem ustawodawcy, Republika Słowacka nie ma więc prawnie uregulowanej odpowiedzialności karnej osób prawnych. W Polsce odpowiedzialność osób prawnych wprowadzono ustawą z 28 października 2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary.

Autor przedstawił także rozwiązania ustawodawcy niemieckiego i austriackiego. Niemiecka regulacja prawna umożliwia pociągnięcie do odpowiedzialności osób prawnych poprzez środki administracyjnoprawne i w tym względzie – zdaniem Autora – może stanowić inspirację dla przyszłej regulacji prawnej w Czechach, bowiem tylko w ten sposób zachowana zostanie koncepcja indywidualnej odpowiedzialności konkretnej osoby fizycznej. Wspomniany niemiecki system prawny funkcjonuje na podstawie ustawy o wykroczeniach porządkowych *Ordnungswidrigkeitengesetz* (OWiG). Podstawowym przepisem penalizującym określone zachowanie podmiotu zbiorowego jest § 30 OWiG, przewidujący możliwość nakładania kary pieniężnej na takie podmioty. Z kolei austriacka regulacja odpowiedzialności osób prawnych, która weszła w życie 1 stycznia 2006 r., przewiduje rozbudowany system nakładania kar pieniężnych w przypadku łamania prawa przez korporacje.

W części końcowej Autor dokonał podsumowania i przedstawił stanowiska w kwestii przyszłych rozwiązań legislacyjnych odpowiedzialności karnej osób prawnych. Odpowiedzialność karna osób prawnych jest jednym z najbardziej spornych zagadnień teorii prawa karnego. Wprowadzenie odpowiedzialności karnej osób prawnych oznacza odstępianie od zasady kontynentalnego prawa europejskiego – zasady indywidualnej odpowiedzialności karnej. Wiele z podstawowych zagadnień dotyczących odpowiedzialności karnej osób prawnych nie zostało dostatecznie wyjaśnionych (warunki odpowiedzialności karnej osoby prawnej, forma winy). Zdaniem Autora tę stosunkowo szeroką, wielopłaszczyznową pro-

blematykę odnoszącą się do odpowiedzialności karnej osób prawnych można zaszeregować do czterech grup zagadnień.

Pierwszym i jednocześnie kluczowym zagadnieniem jest to, czy faktycznie potrzebne jest wprowadzenie odpowiedzialności karnej osób prawnych. Druga grupa obejmuje kryminologiczne związki przestępczości osób prawnych (przestępna działalność korporacji jako przykład przestępczości zorganizowanej). Trzeci krąg problemów obejmuje zagadnienia konkretnej regulacji prawnej odpowiedzialności karnej osób prawnych. W pewnym stopniu oddzielną grupę zagadnień reprezentuje problematyka postępowania karnego prowadzonego przeciwko osobie prawnej.

Następnie Autor wskazał trzy możliwe koncepcje regulacji przestępnej działalności osób prawnych za pomocą środków prawa publicznego: autentyczną odpowiedzialność karną osób prawnych. Taka regulacja zawarta jest albo bezpośrednio w ustawie karnej, albo w szczególnym przepisie prawnym. Osoby prawne są odpowiedzialne za węższy bądź też szerszy krąg przestępstw, zaś na spółki można nałożyć sankcje prawnokarne. Taki sposób regulacji wybrała większość państw Unii Europejskiej.

Druga koncepcja przewiduje nieautentyczną odpowiedzialność karną osób prawnych. Zgodnie z nią na osoby prawne można nałożyć sankcje karnoprawne lub sankcje quasi-karnoprawne w postępowaniu karnym prowadzonym przeciwko osobie fizycznej. Może to być taka regulacja prawna, która zna tylko odpowiedzialność karną osób fizycznych, ale na osobę prawną można przykładowo nałożyć obowiązek odprowadzenia korzyści pochodzącej z przestępstwa, zwłaszcza gdy sprawca działał z zamiarem uzyskania jej dla osoby prawnej lub ukarać osobę prawną przez odebranie jej uprawnień do prowadzenia działalności gospodarczej. Przykładem może być obowiązująca hiszpańska regulacja prawna.

Trzecia koncepcja zakłada regulację nielegalnej działalności osób prawnych środkami administracyjnoprawnymi w sposób odpowiadający międzynarodowym aktom prawnym, na podstawie których poszczególne państwa mają osobom prawnym wymierzać „skuteczne, dostosowane i odstrasżające” sankcje. Taki sposób regulacji przestępnej działalności osób prawnych wybrały Niemcy.

Jeśli chodzi o przyszłe rozwiązanie legislacyjne karnej odpowiedzialności osób prawnych przy wykorzystaniu środków prawa publicznego Republiki Czeskiej, Autor nie dochodzi do definitywnych rozwiązań. W zasadzie w rachubę wchodzi (uwzględniając rekomendacje i zobowiązania międzynarodowe) tylko rozwiązanie polegające na wprowadzeniu autentycznej odpowiedzialności karnej osób prawnych, bądź też rozwiązanie adekwatne do niemieckiej regulacji prawnej – zachowanie indywidualnej odpowiedzialności karnej osoby fizycznej, zachowanie tzw. instytucji działania w imieniu kogoś innego (§ 90 ust. 2 k.k.) i karanie osoby prawnej przy wykorzystaniu środków prawa administracyjnego. Rozważa-

jąc ewentualne wprowadzenie autentycznej odpowiedzialności karnej osób prawnych, Autor sugeruje objęcie odpowiedzialnością karną tylko określony krąg osób prawnych (składający się tylko z osób fizycznych), wybrać węższe, enumeratywne wyliczenie przestępstw, jakich może dopuścić się osoba prawna i poszukiwać możliwie jak najszerszego katalogu sankcji prawnokarnych, które można by było nakładać na osobę prawną.

W aneksie recenzowanej pracy zamieszczono rządową propozycję ustawy o odpowiedzialności karnej osób prawnych i postępowania przeciwko nim wraz z uzasadnieniem. Monografia zawiera ponadto dane o zagranicznych regulacjach prawnych i o stanie dyskusji naukowej na ten temat. Dołączono do niej również odrzucony przez czeski parlament konspekt ustawy o odpowiedzialności karnej osób prawnych. Praca zakończona została wykazem literatury nie tylko czeskiej, ale i niemieckiej, angielskiej oraz polskiej, często powoływanej w monografii.

Recenzowana publikacja wykazuje wysokie walory naukowe oraz przydatność praktyczną. Zakres rozważań oraz ich wielopłaszczyznowość sprawiają, że czytelnik otrzymuje obszernie, wszechstronne opracowanie skomplikowanych problemów. Autor przedstawił regulacje dotyczące odpowiedzialności podmiotów zbiorowych w systemach prawnych różnych państw (np. Niemiec, Polski i Austrii) oraz funkcjonujące tam modele tej odpowiedzialności.

Praca ta jest pierwszą w Republice Czeskiej i Słowacji monografią na ten temat. Autor nie wypowiada się wyraźnie, czy jest po stronie zwolenników, czy przeciwników wprowadzenia odpowiedzialności osób prawnych, ale bardzo starannie prezentuje wszystkie poglądy i rozwiązania w tym zakresie.

Katarzyna Nazar-Gutowska

Jelena Kondratiewa-Bryzik

Początek prawnej ochrony życia ludzkiego w świetle standardów międzynarodowych

Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2009, ss. 320

Recenzowana monografia poświęcona jest problematyce prawnej ochrony początków życia ludzkiego w świetle standardów międzynarodowych oraz wpływu tych standardów na ustawodawstwo polskie i rosyjskie. Kwestia określenia momentu, od kiedy życie ludzkie podlega ochronie, od lat wzbudza zainteresowanie przedstawicieli doktryny, czego dowodzi mnogość wypowiedzi na ten temat zawartych w publikacjach naukowych. Zagadnienie to jest jednak ukazy-